

А. Д. Дакукін

Навук. кір. – А. М. Мельнікава, канд. філал. навук, дацэнт

ВОБРАЗ ШЛЯХУ Ё ТВОРАХ АЛЕСЯ РАЗАНАВА

У артыкуле разглядаецца адзін з найбольш распаўсюджаных вобразаў твораў А. Разанава – вобраз дарогі. Мэта: асэнсаваць наватарства падыходаў пісьменніка. Паказваецца, што дарога/шлях разумеецца паэтам як узаемасувязь жыцця чалавека і гісторыі. Аналізуюцца моўныя сродкі, найперш гукапіс.

Дарога, гасцінец, шаша, сцежка з’яўляюцца аднымі з самых распаўсюджаных вобразаў сусветнай літаратуры. Традыцыйна шлях разумеецца як несупыннае імкненне да чагосьці новага альбо як метафарычнае ўвасабленне жыцця, па якім і крочыць чалавек. Даволі часта да вобраза шляху, дарогі звяртаецца і Алесь Разанаў. У адной з гутарак паэт адзначае: *«У “Першай паэме шляху” ёсць радок, які яшчэ не паспеў ад мяне адступіцца: “Я той, хто шлях і хто па ім ідзе”. Шлях больш чым архетып. Архетыпы ўтвараюцца са слядоў і з досведу, азначанага гэтымі слядамі. Яны на шляху, а шлях імкне ва ўсё большую наступнасць і ў гэтым сваім імкненні вызваляецца ад усяго, што было, у тым ліку і ад архетыпаў»* [1, с. 127].

На думку Г. Кісліцынай, «вобраз шляху – адзін з самых распрацаваных у паэзіі Разанава» [2, с. 74]. Мы звернем увагу на тыя выпадкі выкарыстання дадзенага вобраза, якія сведчаць, што дарога атаясамліваецца аўтарам перш за ўсё з бясконцасцю жыцця, а таксама з гісторыяй, развіццём агульначалавечай супольнасці і кожнай асобай, бо нагадвае своеасаблівы *«палімпсест»* ці *«тору чалавечай гісторыі: што на ёй выдрукоўваюць адны, сціраюць, выдрукоўваючы сваё, другія»* [3, с. 374].

На думку пісьменніка, агульны вялікі жыццёвы (ды і гістарычны) шлях складаецца з разнастайных меншых дарог-падзей, якіх існуе вялікае мноства, прычым чалавек мусіць сам выбраць патрэбную дарогу на свой густ. Гэта могуць быць як роўная ды гладкая заасфальтаваная шаша, так і ўтравелыя сцяжыны з безліччу лагчын, расколінаў, узгоркаў. Прычым сама дарога істотна ўплывае на таго, хто па ёй рушыць: *«На маёй дарозе ўзгоркі і ўпадзіны. Але гэта м а я дарога: яна рухаецца, яна разважае, яна ўдакладняе маю хаду. Побач, непадалёку, – асфальтаваныя трасы: на іх усё роўна, на іх усё пэўна,*

пра іх усё наперад вядома: адкуль яны і дакуль...» [3, с. 263]. На такіх «ідэальных» дарогах заўсёды мітусня і мноства транспартных сродкаў. Але значных і вартых адбіткаў на жыццёвым палімпсесце яны не пакідаюць, бо нават самі гэтыя трасы ўжо адлюстроўваюць аб'якавасць да ўсяго, якая, пэўна, перадаецца і навакольным рэчам: *«Па іх імчацца аўтобусы і аўтамабілі, абапал іх пешаходы ўпэўнена крочаць, але самі трасы стаяць»* [3, с. 263].

На менш папулярных шляхах, наадварот, можна напаткаць безліч нечаканасцяў ды адкрыццяў. Шмат там і перашкодаў, напрыклад, можна раптам заўважыць, што *«дарога... павярнулася папярэ і стала расколінай»* [3, с. 264]. Менавіта пераадоленне дадзеных цяжкасцяў, паводле А. Разанава, і дазваляе глыбей спасцігнуць сутнасць дарогі і зразумець існуючае: *«Я апускаюся ў новую ўпадзіну – і мяне апаноўвае змрок, якога няма яшчэ на зямлі, уздымаюся на новы ўзгорак – і сустракаю яшчэ раз сонца, што ўжо на зямлі зайшло»* [3, с. 263]. Вельмі глыбокімі ў гэтых адносінах нам падаюцца радкі з «Першай паэмы шляху», дзе шлях – гэта не толькі ўласна брук ці сцежка, а таксама і сродак самапазнання:

Я не паспеў. Сутонне надышло,
нібы правал:
ці ёсць што дзе – не бачыў,
нібы мяжа:
на ёй канчаўся свет,
нібы заклён:
што значыць гэты горад?!.
Я не вяртаўся – у распачы стаяў:
не чуў... не бачыў... моцы не ставала
сюды спяшацца, а назад брысці
між камянёў,
да камянёў туліцца,
самому камянець...
Я прападаў,
канала сэрца, думка западала –
і я ступіў наперад:
кім я ёсць?!. [3, с. 167].

Лірычны герой тут пакідае горад: *«Мяне стамляе горад непрытомны»* [3, с. 167] і імкнецца не патрапіць у сутонне, каб хоць аднойчы паглядзець *«ці дзе што ёсць»* [3, с. 167]. Але не паспявае і аказваецца ў глыбокім змроку, дзе не можа нічога ўбачыць.

Вяртацца ў горад да камянёў няма сэнсу, пагэтану герой вырашае ісці наперад, спадзеючыся пакінуць гэтыя прыцемкі і зразумець нешта істотнае. Менавіта дарога і дазваляе, нарэшце, адшукаць выйсце і пачуць самога сябе:

Ступіў, куды – не бачыў.
Я голас чуў.
Не бачыў я сябе.
Мне голас гаварыў.
Яго не бачыў.
Быў у сутонні і з сутоння чуў...
Пытаўся голас: хто ты ?!
Я адказаў і сам сябе пачуў –
да слыху дакранулася маўленне, –
што ведаў і не ведаў: гэта я...
Так, гэта я...

А болей немагчыма
сказаць што-небудзь, я заўжды маўчаў
і голасу свайго не чуў ніколі [3, с. 167–168].

Навакольная рэчаіснасць прапануе безліч самых разнастайных шляхоў. Кожны абірае сабе пэўную дарогу і паціху перамяшчаецца па ёй, паступова пераходзячы на ўсё больш і больш шырокія і шматлюдныя, бо *«дарога – як рака: разгаліноўваецца на шматлікія прытокі – сцежкі і цячэ паўз двары, гарады, агароды, усё закранаючы сабою і ўсё пакідаючы па-за сабою»* [3, с. 373]. Застаюцца ў мінулым разнастайныя рэчы, незлічоныя багацці, нават цэлыя эпохі, а людзі ўсё працягваюць крочыць па шляхах, пакідаючы адбіткі сваіх слядоў на паверхні гісторыі: *«Адзінага, каго яна [дарога] не можа пакінуць, – гэта чалавек: калі рухаецца ён – рухаецца і яна, калі спыняецца ён – спыняецца і яна. Ён – яе другое “я”, яе спадарожнік і правадыр, які дырыгуе, як ёй ісці – таропка ці навалі, ціха ці гучна»* [3, с. 373]. Як сцвярджае А. Разанаў, дарога і чалавек, што рухаецца па ёй, заўсёды цесна звязаныя між сабою: *«Усё, што здараецца з дарогай, здараецца і з чалавекам, і ўсё, што ні здараецца з чалавекам, здараецца якраз у дарозе, бо сама прырода дарогі – здараецца, “здарагаецца”»* [3, с. 373].

Спецыфіку дарогі А. Разанаў перадае пры дапамозе ланцугу асацыяцый, што няспынна ўзнікаюць ва ўяўленні мастака. Вялікая роля адводзіцца гукапісу (асабліва ў вершаках). Вакол аднаго слова-дамінанты, якое часцей выносіцца ў загаловак, ужываюцца словы з

аднолькавымі ці падобнымі спалучэннямі гукаў з мэтай прадэманстраваць пэўную роднаснасць іх, сэнсавую сувязь, а таксама адлюстраваць характарыстыку паняцця. А. Івашчанка адзначае на гэты конт наступнае: «Словы, што “суадгукаюцца” з дамінантнай рыфмай, не з’яўляюцца аднакарэннымі – іх карані на цяперашні момант аманімічныя (хаця магчыма, што пры гістарычна-параўнальным моўным аналізе яны выведуць да нейкага аднаго старажынага караня)» [4, с. 116]. Для прыкладу прывядзем вершаказ «Брук»: *«Брук – дарожны друк, вухналі, загнанья ў хаду дарогі, каб не расслізгваўся рух. У ім часткі намагаюцца перайсці ў адзінства, у ім хвіліны намагаюцца сабрацца ў час. Брук выпаў з рук, выпаў пад ногі. Яго нораў і круглы, і круты: брук барукаецца з бяладдзем, але бурчыць і на гладкаіс. Па бруку грукае воз. У возе морква, бручка і буракі»* [3, с. 377]. Вельмі дакладна тут перададзена шурпатая і няроўная фактура паверхні бруку, праз якую і ўтвараюцца рухі, падобныя да друку, буркатання, грукату. Зусім інакш падаецца апісанне сцежкі, якая віецца ўдалеч з некаторай павольнасцю альбо нават з бояззю: *«Сцежка выводзіць чалавека з абжытага і звыклага асяродку і вядзе ў незнаёмы свет, і як бы ні мучыла і ні засмучала расстанне, яна суцяшае. Сцежка сама ведае, як ёй ісці, як ёй весціся, яна хісткая і гнуткая і сцелецца пад ногі, быццам нітка чароўнага клубка... Ці спёка, ці сцюжа, сцежка разнасцежвае прастору і цягнецца датуль, дакуль здольны дацягвацца чалавечыя памкненні: яна ўсцяж прашывае сабою абсягі жыцця, і тыя сцягі, якія яно ўздымае, заўсёды маюць сваім правобразам сцежку»* [3, с. 419]. З прыведзенага прыкладу зноў бачная ўзаемасувязь чалавека і шляху як гісторыі. А. Івашчанка адзначае: «У межах аднаго вершаказу ўсялякая сістэмнасць разбураецца, чытач становіцца сведкам бліскучай імправізацыі, гульні з гукамі, што адкрывае нечаканыя сэнсавыя адценні слоў і паняццяў» [4, с. 117]. Апісанне бруку і сцежкі даволі кантрастнае, што, паводле словаў Т. Старасценка, «... дазваляе больш поўна і ярка ўявіць складаную і супярэчліваю карціну жыцця» [5, с. 24].

Шляхі доўжацца, а людзі працягваюць па іх крочыць. Варта тут згадаць назву аднаго з разанаўскіх зборнікаў: «Шлях – 360», што метафарычна сімвалізуе не толькі гадавы цыкл, але і пэўным чынам бясконцасць жыцця. Як прырода ажывае ўвесну і засынае напрыканцы восені, так і ў існаванні чалавека можна вылучыць свае «вясну», «лета» і г. д., але жыццё працягваецца менавіта пры дапамозе гэтага кола, адначасова і абмежаванага часова, і бясконцага. Такое становішча адбываецца здаўна. З’яўляюцца і знікаюць усё новыя пакаленні дюдзей, прычым пры знікненні яны не пакідаюць адрасы, па якіх іх трэба шукаць. Застаюцца толькі адбіткі на вечным

шляху, на вечнай «торы чалавечай гісторыі» [3, с. 374]: «Калі адрасы дарогі вядомыя – яны акрэслены на картах і схемах, то адрас чалавека невядомы; разам яны ідуць да небакраю, датуль, дзе неба злучаецца з зямлёю, далей у памяці дарогі чалавека няма, далей чалавек ідзе сам: адною сваёю прыродай у дол, другою – угору» [3, с. 373]. Менавіта здольнасцю захоўваць успамін аб мінулым і даваць нам магчымасць да яго дакрануцца і каштоўная гісторыя-дарога. А які ўспамін выбраць з бязмежных сховаў мінулага жыцця – гэта цалкам залежыць ад лёсу і наканавання: «Дарога найдаражэйшая гося: яна нясе людзям навіны, нясе дары, нясе радасць і гора, трагедыю і жарт, гатовая, як торг, заўтра змяніць іх на процілеглае» [3, с. 373–374].

Увасабленнем жыцця і звязанай з ім гісторыі для А. Разанава з’яўляецца вобраз дарогі, прычым вобраз гэты ахутаны сакральнасцю і велічнасцю. Нягледзячы на пэўную дваістасць і шматаблічча падзей-шляхоў (аўтар шырока ўжывае такія словы, як сцежка, брук, шаша, гасцінец і інш.), менавіта дарога зберагае для нас памяць пра мінулае ў выглядзе слядоў (пад імі, канечне, трэба разумець канкрэтныя старажытныя рэчы, гістарычныя здарэнні і пад.). Хоць памяць гэтая не заўсёды станоўчая, «але так пішацца жыццяніс чалавецтва, і нават калі дарога зарастае драсенам, дрыжнікам ці падарожнікам – першым сведчаннем пра чалавецтва ўсё роўна застаецца яна, дарога, – самы вялікі супольны чалавечы твор» [3, с. 374]. Пры гэтым паэт кажа, што шлях – гэта нешта ўніверсальнае і звышнатуральнае, нават вышэйшае за архетып.

Спіс літаратуры

1 Івашчанка, А. «Паэзія: уводзіны ў невымоўнае» (гутарка Анатоля Івашчанкі з Алесем Разанавым) / А. Івашчанка // Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй: манаграфія / А. Івашчанка. – Мінск: БНТУ, 2008. – С. 125–131.

2 Кісліцына, Г. М. Алесь Разанаў: праблема мастацкай свядомасці / Г. М. Кісліцына; Навук. рэд. Л. М. Гарэлік. – Мінск: Беларуская навука, 1997. – 143 с.

3 Разанаў, А. Танец з вужакамі: выбранае / А. Разанаў. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1999. – 462 с.

4 Івашчанка, А. Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй: манаграфія / А. Івашчанка. – Мінск: БНТУ, 2008. – 143 с.

5 Старасценка, Т. «...У свеце сонечным і сівым»: Стылістычныя фігуры, заснаваныя на антонімах і сітуацыйна супрацьпастаўленых словах, у паэзіі Алеся Разанава / Т. Старасценка // Роднае слова. – 2000. – № 4 (148). – С. 23–24.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ